

УДК 821.161.2-342:371.32

ОЛЬГА МХИТАРЯН, ОЛЕНА КОДРУЛ

м. Миколаїв

Olga-mhityaryan@yandex.ru, olena.kodrul@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО КОРЕГОВАНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ БАЙКИ В ШКОЛІ

У статті обґрунтовано змістове наповнення процесу формування готовності студентів до навчально-корекційної роботи в процесі вивчення учнями літературної байки. Уточнено основні ознаки байки як різновиду ліро-епічного жанру. Визначено особливості вивчення байки в основній школі, зокрема методичні аспекти засвоєння байки учнями з низьким рівнем літературного розвитку. Наведено приклади корегованого навчання під час опрацювання байкового жанру шестикласниками.

Ключові слова: змістові аспекти підготовки студентів-філологів, учні з низьким рівнем літературного розвитку, літературна байка.

В умовах особистісно зорієнтованого навчального процесу важливого значення набуває формування готовності студентів-філологів до роботи з різнорівневою учнівською аудиторією, особливо з учнями, які мають низький рівень навчальних досягнень. Адже нині незадовільний стан літературної освіти засвідчують й учені-психологи, і педагогічна спільнота, й учительський загал (Г. Клочек, В. Микитюк, О. Семенов, О. Слоновьська, В. Шуляр). Оскільки розвивальне навчання літератури передбачає насамперед науково обґрунтоване педагогічне керівництво формуванням у школярів читацьких знань і вмінь, їхніх особистісних якостей і ціннісних уявлень, виникає гостра необхідність проектування локальних технологій вивчення окремих літературних тем або теоретико-літературознавчих понять, зокрема жанрів, з учнями, які мають труднощі у вивченні предмета. Спрямування наукового пошуку на процес засвоєння студентами специфіки шкільного опрацювання саме байки як «вічного» жанру, що є виявом єдності поезії та прози (О. Потебня), пояснюється, по-перше, невичерпним виховним потенціалом цього синтетичного жанру, по-друге, складністю такої роботи для студентів, що зумовлюється неоднозначністю підходів методистів до розв'язання цієї методичної проблеми.

Комплексність означеної проблематики дає змогу акцентувати на трьох основних її

аспектах: підготовки-фахівця-словесника, розвивального навчання учнів із низьким рівнем літературного розвитку та шкільного вивчення байки. Теоретичному обґрунтуванню фахової підготовки студентів-філологів сприяють концептуальні ідеї вчених щодо особливостей історичного становлення професійної педагогічної освіти в Україні та зарубіжних країнах (Н. Абашкіна, О. Глузман, М. Лещенко, О. Пехота, Л. Пуховська та ін.) і нової стратегії становлення вітчизняної вищої школи (А. Алексюк, Я. Болюбаш, Б. Гершунський, С. Гончаренко, С. Сисоєва, Т. Туркот та ін.). Значущими для розв'язання цього аспекту проблеми є визначення основ професійної готовності студентів-філологів до викладання української та світової літератури (О. Семенов, Л. Мірошніченко) та теоретико-методичних положень розвитку креативності майбутніх учителів літератури (О. Куцевол).

Концепцію розвивального навчання учнів із низьким рівнем літературного розвитку (О. Мхитарян) вибудовано передусім завдяки методології педагогічної синергетики (В. Андрущенко, В. Лутай, С. Черепанова) та філософським ідеям гуманізації й технологізації освіти (Г. Сковорода, Р. Декарт, І. Зязюн, П. Юркевич); продуктивним літературознавчим теоріям художнього твору й науковим основам його аналізу (О. Потебня, М. Бахтін, О. Галич, Г. Клочек, В. Марко, М. Наєнко); з урахуванням культурно-історичної концепції

розвитку вищих психічних функцій Л. Виготського, психологічної концепції інтелекту Ж. Піаже, учення про загальні закономірності психічного розвитку дитини (П. Гальперіна, В. Давидова, Д. Ельконіна, Г. Костюка, С. Рубінштейна, Н. Талізінної); висвітленню проблеми неуспішності з погляду дитячої та педагогічної психології (З. Калмикова, С. Максименко, А. Маркова, О. Матвеева, Н. Менчинська, М. Мурачковський, О. Скрипченко); використанню досягнень педагогічної діагностики і корекційної педагогіки (О. Гонєєв, С. Гончаренко, В. Кащенко, В. Ліфінцева, Н. Пастушенко, Р. Пастушенко, І. Подласий, П. Підласий, В. Сластьонін та ін.) та сучасних науковців (О. Пехота, А. Плигін, М. Поташник, С. Сисоєва, І. Якиманська). Розроблені ними засади особистісно зорієнтованого навчання й виховання завдяки інноваційним освітнім технологіям є визначеною основою передумовою формування знань і вмінь учнів із низьким рівнем успішності.

Методичні засади вивчення байки в шкільному курсі української літератури складають ідеї науково обґрунтованого засвоєння учнями поняття про байку (О. Бандура), послідовного та компаративного аналізу твору (Т. Бугайко, Ф. Бугайко), використання індуктивного методу (Ф. Кислий), а також урахування основ технологізованого (А. Ситченко), екзистенційно-діалогічного (Г. Токмань) та інтерсуб'єктного (В. Уліщенко) навчання літератури.

Однак цілеспрямовано специфіку вивчення байки учнями з низьким рівнем літературних знань і вмінь досі не досліджено, що часто позбавляє студентів конкретних методичних рекомендацій щодо особливостей цієї роботи та призводить до читацьких труднощів школярів.

Мета пропонованої статті – з'ясувати змістові аспекти процесу формування професійної готовності студентів-філологів до підвищення навчальних досягнень учнів із низьким рівнем літературного розвитку під час вивчення ними літературної байки.

Оскільки особливості вивчення художнього твору передусім зумовлюються своєрідністю його форми, спершу уточнимо літературознавчі відомості про байку, що становлять

основу теоретико-літературної підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності. За літературознавчою енциклопедією, байкою є коротке, переважно віршоване, алегоричне оповідання, у якому закладено дидактичний зміст. Водночас цей різновид ліро-епічного жанру характеризується драматизмом та поетичністю наративу, що витворюють особливу естетичну реальність, яка не залежить від морального висновку [5, 109]. Як бачимо, спеціалісти недостатньо чітко визначають ознаки цього міжродового жанру, що, у свою чергу, призводить до неоднозначного тлумачення основних рис байки різними методистами. Одні фахівці найприкметнішою ознакою байки вважають її дидактичну спрямованість (Т. Бугайко, Ф. Бугайко), інші – алегоричність образів (А. Ситченко). Учені підкреслюють, що цим творам властиві й такі художні особливості як ліризм, національний колорит, ритмомелодика (О. Бандура), додають як ознаку розповідь про певну подію (О. Бандура, Є. Кучеренко), наголошують на особливій спорідненості байки й драматичного твору (Н. Падалка, В. Цимбалюк) тощо. Крім того, слід враховувати визначення байки, подане в чинному підручнику з української літератури в 6 класі, де вказано на гумористичний або сатиричний характер алегоричного змісту байки [1, 236]. Це означає, що підготовка студентів до вивчення байки з молодшими підлітками має передбачати не лише засвоєння ними літературознавчих відомостей та методичних рекомендацій про особливості цього поняття, а й формування вміння вільно оперувати цими знаннями відповідно до щоразу нової суми дидактичних умов, особливо, коли йдеться про кореговане навчання.

Під час практичних занять та самостійної роботи з методики навчання літератури студенти переконуються, що фахівці по-різному характеризують і методику вивчення байки. Важливою передумовою успішного аналізу цієї міжродової форми більшість методистів вважає організацію виразного читання твору, указуючи на доцільність читання за особами (І. Соболев), що має спиратися на перевтілювання учнів із метою адекватного відтворення характеру образів. Надаючи перевагу

послідовному шляху роботи, Т. Бугайко та Ф. Бугайко наголошують на необхідності переказу твору або його частин, що допомагає на основі осмислених вражень про прочитану оповідь під керівництвом учителя усвідомити другий план твору – алегоричний. Значну увагу науковці зосереджують і на роботі над мовою твору, акцентуючи на порівняльному методі, що веде до формування в учнів уміння визначати стильові ознаки творів [3, 113–117]. Натомість Ф. Кислий більше пропагує індуктивний метод, окреслюючи аналітичну роботу над байкою «...від вчинку до характеру, від події до смислу твору...» [4, 38]. Відтак формуючи власну методичну позицію щодо специфіки аналізу байки, студентів важливо осмислювати рекомендації методистів в контексті проблеми подолання читацьких труднощів окремих учнів, ураховуючи їхні вікові психо-розумові особливості та особливості корегованого навчання.

Опрацювання студентами досліджень сучасних методистів дозволить їм зробити висновок про те, що вивчення байки фахівцями коментується в напрямі розроблюваного ними концептуального підходу в навчанні літератури. Так, екзистенційно-діалогічна спрямованість вивчення байки, за Г. Токмань, виявляється на основі принципу поєднання прийомів, що застосовуються під час аналізу різних літературних родів [8, 257]. Інтерсуб'єктна взаємодія читача з текстом байки, на думку В. Уліщенко вибудовується на основі таких видів діяльності, як-то: читання – виразне та за ролями; окреслення особистісного для комуніканта й реципієнта контексту, що увиразнює важливість моральних і етнокультурних цінностей; з'ясування авторського ставлення до героїв і подій, авторської моралі; спостереження над композиційними й жанровими особливостями твору; визначення способів творення комічного, прихованої дидактичної родзинки; творче інтерпретування авторського тексту (підготовка фрагмента екранізації, складання сенкану); зіставлення моралі байки з тематичними українськими та інонаціональними прислів'ями, приказками, загадками й казками [9, 287–288]. Засвоєння студентами цих відомостей дає змогу не лише розширити методичну палітру їхнього професійного

інструментарію, а й за умови оволодіння методикою організації цих видів діяльності серед учнів із низьким рівнем літературного розвитку сприятиме підвищенню якості навчання літератури загалом.

Оскільки в літературному розвитку учнів із труднощами в навчанні головним завданням є не накопичення предметних знань, а оволодіння загальними способами розумових дій на основі попередньо сформованих мотивів засвоєння узагальнених дій та власного зростання, удосконалення (В. Давидов, Д. Ельконін), студентам особливо важливо засвоїти положення навчально-технологічної концепції літературного аналізу про зміст і порядок вивчення байки [7, 193–197]. Специфіка цієї роботи, за А. Ситченком, полягає насамперед у тому, що алгоритм аналізу байки вибудовується з урахуванням її ліро-епічного характеру на основі зразків аналізу лірики шляхом комбінованого варіанту розбору, поширеного в роботі з прозовими творами. Наприклад:

1. Який настрій (почуття) викликала байка?
2. Про яку подію розповідається у творі? Перекажіть (усно) її.
3. Назвіть головних учасників цієї події. Поясніть їх взаємини.
4. Визначте, які мовні засоби в тексті допомагають зрозуміти вдачу персонажів.
5. Як автор допоміг вам визначитися з оцінкою подій та героїв твору?
6. На чиєму боці ваші симпатії, співчуття? Поясніть їх.
7. Наскільки віршована мова сприяє легкому вивченню байки? Як правильно треба її читати?
8. Назвіть головні ознаки байки. Виразно прочитайте її.

Опорні слова цього алгоритму розташуються в такій послідовності: 1. Настрої або почуття. 2. Подія. 3. Дійові особи та їх взаємини. 4. Образотворчі засоби мови. 5. Авторська позиція. 6. Мораль байки. 7. Байковий вірш. 8. Ознаки жанру. 9. Зв'язки з іншими творами [7, 194].

Глибшому усвідомленню студентами основних прийомів емоційно-розумової роботи учнів з низьким рівнем літературних знань і вмінь над текстом байки сприятиме засвоєння відповідної методики, що реалізується в єдності основних принципів, форм, прийомів

і засобів організації цілеспрямованого етапного навчання (О. Мхитарян). Концептуальною ідеєю такого навчання є цілеспрямована корекція в учнів недоліків емоційно-пізнавальної сфери як основи успішного подолання ними читацьких труднощів та їхнього особистісного становлення. Тому на заняттях з методики предмета студенти мають глибоко усвідомити суть та засоби реалізації принципів індивідуалізації й гуманізації літературної освіти учнів із пізнавальними труднощами, єдності думки й почуття в осягненні ними художнього твору, модельованості педагогічних впливів на таких школярів. Під час розроблення навчальних моделей уроків української літератури майбутніх вчителів літератури слід зорієнтовувати на проектування спеціальної роботи з учнями, які виявляють низький рівень навченості з літератури. Йдеться про формування вмінь студентів визначати оптимальні форми (індивідуальне й групове навчання з використанням диференційованої допомоги учням), методи і прийоми (мотивації, організації й проведення, контролю й самоконтролю читацьких дій учнів) та засоби (навчальні завдання і відповідні розумові дії) розвивального навчання, враховуючи відповідні етапи формування навчальних досягнень учнів із низьким рівнем літературних знань і вмінь (діагностичного, мотиваційно-організаційного, власне формувального). Особливо увагу необхідно звертати на опанування студентами вмінь передбачати різноманітні види педагогічної допомоги під час вирішення навчальних завдань із літератури, а саме: рекомендації, настанови, плани відповідей, алгоритми, таблиці, схеми, завдання з підказками, зразки виконання завдань, читацькі щоденники тощо.

Наведемо конкретний приклад реалізації розглянутої методики під час вивчення в 6-у класі байки Л. Глібова «Щука», який можна запропонувати студентам для апробації під час лабораторного або практичного заняття з методики навчання літератури. Проектуючи аналітичну діяльність шестикласників над текстом твору, доцільно скористатися рекомендаціями О. Бандури [2] та надбаннями навчально-технологічної концепції літературного аналізу (А. Ситченко), зокрема розробленою системою завдань і запитань:

1. Що вас розсмішило у творі?
2. Розкажіть про пригоду, яка сталася зі Щукою. Скористайтеся для цього планом переказу байки, поданим у підручнику.
3. Які дійові особи привернули вашу увагу найбільше? Чим саме?
4. Чи легко було Щуку притягти до відповідальності?
5. На який вирок суду вона заслуговує? Що допомогло їй уникнути покарання?
6. З кого найбільше глузує автор? Які художні засоби дають змогу відчутти алегорію твору? У яких фольклорних творах ви помічали алегорію?
7. Що спільного й відмінного в побудові народних і літературних байок? Для прикладу використайте і виучуваний твір.
8. Чим цікаві байки? Яка їх роль у житті людини? [7, 196].

У процесі аналітичної роботи над текстом байки в учнів з низьким рівнем навчальних труднощів можуть виникнути різні пізнавальні труднощі, для подолання яких учнів важливо забезпечити не лише загальними алгоритмами розумових дій до виконання певного типу аналізу, а й спеціальними рекомендаціями щодо розв'язання кожного часткового завдання [6, 175–176]. Так, якщо емоційно-відтворювальна робота читачів передбачає переказування, слід ретельно продумати певну розвивальну допомогу таким учням, після чого наступний аналіз твору для них стане яскраво емоційним, захоплюючим, особистісно спрямованим. Наприклад, уміння школярів переказувати прочитане значно поліпшується завдяки використанню відповідної пам'ятки:

Пам'ятка вмілого оповідача

1. Уважно й вдумливо прочитай матеріал для розповіді:

а) читаючи, звертай увагу на: *будову* тексту, імена *персонажів*, їх *вчинки*, *основні події*, *назви предметів і явищ*;

б) сприймаючи матеріал, повсякчас запитуй себе: «Що я *уявляю*, що *відчуваю* та як *ставлюсь* до прочитаного?»;

в) кілька разів перечитай *влучні слова й вирази*, цікаві *описи*, що допомагають відчутти й зрозуміти написане.

2. Виділи основну думку кожного уривку.

3. Дай назву кожній змістовій частині – це і буде план твоєї розповіді.

4. Перед відповіддю в класі, обов'язково потренуйся (бажано, вдома перед люстерком) розповідати за складеним планом.

5. Переказуючи, не лише вживай *слова і вирази* з тексту, а намагайся відобразити своє ставлення (думки, емоції, почуття) до повідомлюваного.

Складно піддаються корекційно-розвивальним впливам недоліки в мисленневих операціях учнів, пов'язаних із аналізом і синтезом художнього твору, для усунення яких застосовуються *правила-орієнтири формування процесів конкретизації*, в основі яких дії на *порівняння та узагальнення* (за В. Паламарчук):

Пам'ятка

«Як виробити вміння порівнювати»

1. Прочитай умову завдання. Визнач мету (кінцевий результат) порівняння.

2. Вивчи матеріал про літературні явища, які будеш порівнювати.

3. Виділи основні ознаки порівняння.

4. Знайди спільні й відмінні риси.

5. Зроби висновок після порівняння.

Пам'ятка

«Як виробити вміння узагальнювати»

1. Виділи в умові завдання основне поняття.

2. Вибери типові факти з матеріалу.

3. Порівняй (або) зістав їх між собою.

4. Визнач основні особливості в матеріалі.

5. Зроби висновки про істотне в матеріалі.

6. Визнач закономірності у виучуваному.

Важливим аспектом корегованого навчання є особистісна самореалізація читача через власну творчість, що під час синтезу прочитаного може виявлятися, як підкреслює В. Уліщенко, в складанні листа-поради людям, які уособлюють риси одного з героїв, або ж написанні байки, де засуджуються лінощі, підлабузництво або заздрощі. Будь-яке з названих завдань для учнів з низьким рівнем літературного розвитку потребує додаткового коментаря або пам'ятки із переліком вимог:

1. Подумки уявити композицію свого твору (вступ – знайомство з героями й обставинами, за яких розкриватимуться особливості їхнього характеру; основна частина – опис перебігу подій, висновок – мораль).

2. Визначити імена дійових осіб (краще, щоб імена були промовистими й містили на-

тяк на ті чи інші риси характеру), скласти стислий жартівливий опис їхньої зовнішності, зазначити особливості поведінки.

3. Дібрати засоби художньої виразності (оригінальні епітети, порівняння, протиставлення, метафори), що допомагатимуть розкрити творчий задум.

5. Сформулювати повчальний висновок (для цього можна використати народне прислів'я, приказку).

6. Скласти байку, проаналізувати її відповідність творчому задуму, здійснити корекцію (якщо треба).

7. Підготуватися до презентації власної байки [9, 290].

Отже, зміст процесу формування професійної готовності студентів-філологів до підвищення навчальних досягнень учнів із низьким рівнем успішності під час вивчення ними літературної байки передусім полягає в: 1) осмисленні ознак поняття байки в контексті корегованого навчання літератури; 2) досягненні традиційних та інноваційних аспектів методики вивчення літературної байки крізь призму подолання читацьких труднощів окремих учнів; 3) засвоєнні методики формування літературних знань і вмінь учнів із низьким рівнем літературного розвитку.

Перспективи подальших досліджень проблеми полягають у визначенні особливостей процесу підготовки студентів-філологів до проектування конкретних навчальних моделей вивчення байки в загальноосвітній школі.

Список використаних джерел

1. Авраменко О. М. Українська література : підруч. для 6-го класу загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Авраменко. — К. : Грамота, 2014. — 264 с.
2. Бандура О. М. Вивчення творчості Л. І. Глібова в школі / О. М. Бандура. — К. : Рад. школа, 1954. — 96 с.
3. Бугайко Т. Ф. Українська література в середній школі. Курс методики / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. — К. : Рад. школа, 1962. — 392 с.
4. Кислий Ф. С. Вивчення байки в школі : посіб. для вчителів / Ф. С. Кислий. — К. : Радянська школа, 1982. — 127 с.
5. Літературознавча енциклопедія. У двох томах. Т. 1. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — К. : Академія, 2007. — 608 с.
6. Мхитарян О. Підвищення навчальних досягнень учнів з української літератури : монографія / Ольга Мхитарян. — Миколаїв : Іліон, 2014. — 232 с.
7. Ситченко А. Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу : монографія / А. Л. Ситченко. — Київ : Ленвіт, 2004. — 304 с.

8. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі : екзистенціально-діалогічна концепція / Г. Л. Токмань. — К. : Міленіум, 2002. — 320 с.
9. Уліщенко В. В. Методика інтерсуб'єктного навчання української літератури в загальноосвіт-

ній основній школі : ... дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська література)» / Уліщенко Віолетта Валентинівна. — Київ, 2012. — 456 с.

OLGA MKHYTARYAN, ELENA KODRUL

Mykolaiv

FEATURES OF PREPARING STUDENTS FOR CORRECTION TRAINING DURING STUDYING OF LITERARY FABLE AT SCHOOL

In the article justified the semantic content of the process of formation of readiness of students to teaching and remedial work while studying students literary fable. Specifies the basic features of the fable as a kind of lyric-epic genre. The features of fables studying in the elementary school, including methodological aspects of assimilation fable students with low levels of literary development. Examples of correction training in the study of sixth graders students fable genre.

Key words: semantic aspects of the philologist students, students with low levels of literary development, literary fable.

ОЛЬГА МХИТАРЯН, ЕЛЕНА КОДРУЛ

г. Николаев

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К КОРРЕКЦИОННОМУ ОБУЧЕНИЮ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЛИТЕРАТУРНОЙ БАСНИ В ШКОЛЕ

В статье обосновано содержательное наполнение процесса формирования готовности студентов к учебно-коррекционной работе в процессе изучения учащимися литературной басни. Уточнены основные признаки басни как разновидности лиро-эпического жанра. Определены особенности изучения басни в основной школе, в частности методические аспекты усвоения басни учащимися с низким уровнем литературного развития. Приведены примеры коррекционного обучения при усвоении жанра басни шестиклассниками.

Ключевые слова: содержательные аспекты подготовки студентов-филологов, учащиеся с низким уровнем литературного развития, литературная басня.

Стаття надійшла до редколегії 04.12.2016